

Погляди К.Д.Ушинського на методику викладання іноземних мов у початковій школі

У статті розглядаються основні погляди К.Д.Ушинського на розвиток методики викладання іноземних мов та їхній вплив на сучасне викладання іноземних мов у початковій школі, а також розкриваються цілі та принципи навчання іноземної мови молодших школярів.

Ключові слова: іноземна мова, методика, навчання, погляди, послідовність, початкова школа, принципи, рідна мова, темп, терміни, цілі.

У методичній системі початкового навчання класик світової педагогіки К.Д.Ушинський значну увагу приділяв питанню викладання іноземних мов. Ведучи боротьбу проти недооцінювання вивчення рідної мови та за усунення з практики шкіл такого положення, коли іноземні мови є центром навчання, повністю затьмарюючи рідну мову та літературу, Ушинський разом з тим для всебічного і самостійного розвитку країни цілком за необхідне вважав знання іноземних мов широкими масами народу. “Ми не озброюємося взагалі проти вивчення іноземних мов, - писав Ушинський, - навпаки, ми вважаємо це вивчення необхідним” [2:247; 7:202]. Він вважав, що без знання іноземних європейських мов, і особливо сучасних, прямий та широкий шлях науки буде для людини завжди закритий [1:27]. Уривчастість, невиразність, неповнота, однобічність, недоведеність відомостей та понять завжди тяжітимуть над найрозумнішою людиною, якщо вона не має ключа до скарбів західної науки й літератури.

Метою статті є виділити такі положення у вченні К.Д.Ушинського про іноземні мови, які відіграли велику роль не лише під час складання підручників з іноземної мови для початкової школи народів колишнього Радянського Союзу, але й які мають важливе значення для розробки сучасної методики викладання іноземних мов у початковій школі.

Так, у статті “Педагогические сочинения Н.И.Пирогова” Ушинський зупиняється на досить важливому на той час питанні про місце древніх та нових мов у шкільній освіті. Якщо, як зазначає Ушинський, у XVI столітті класичні мови були “ключем для відмикання скарбів Греції та Риму”, то зараз ці скарби давно вже вичерпані. Зараз можна говорити про “вплив вивчення самих древніх мов, а не того, що цими мовами написано”. Заперечуючи далі тим, хто висловлюється за вивчення класичних мов оскільки вони, нібито, особливо розвивають розум, Ушинський ставить питання, чи не робить цього і ретельне вивчення інших предметів? Так, наприклад, вивчення будь-якої мови позитивно впливає на розвиток духу, а посилене вивчення класичних мов у Європі є скоріше наслідком історичних причин

[3:80].

Спостерігаючи за процесом викладання іноземних мов у Швейцарії, К.Д.Ушинський пише про порядок проходження мов, про вік учнів та пропонує більш раціональний розподіл годин [4:167-168].

Викладання у початковій жіночій школі міста Берна справило на Ушинського позитивне враження. Але він висловлює сумнів щодо доцільності викладання французької мови дітям 8-9 років, оскільки діти ще недостатньо знають рідну мову.

У цій же статті Ушинський торкається питання про раціональне складання сітки годин з іноземної мови у школі. У відвіданій ним швейцарській школі учениці вивчали мову на першому році навчання по 3 години на тиждень, на другому – по 4, а в наступних класах – по 5. “І це є доцільним!” – стверджує Ушинський, оскільки лише за такої кількості годин можна дійсно вивчити мову, а не зупинитися на “безплідному знанні слів, відмін та відмінків” [4:168].

На основі спостережень, зроблених ним під час поїздки по Швейцарії, К.Д.Ушинський формулює принципи викладання іноземних мов:

1) не починати вивчення іноземної мови перш, ніж будуть отримані ґрунтовні підстави для оволодіння рідною мовою;

2) спланувати навчання так, щоб грамати́ка рідної мови завжди передувала граматиці іншої;

3) обравши ту чи іншу мову для вивчення, призначити для опанування її якнайбільшу кількість часу і аж ніяк не менше 6 годин на тиждень, на кожний день по уроку, тому що труднощі іноземної мови можуть бути подолані лише завдяки постійному повторюванню, яке запобігає забуванню;

4) ніколи не починати вивчення двох іноземних мов одночасно;

5) починати вивчення другої іноземної мови лише тоді, коли закладене міцне підґрунтя у першій [3:81; 5:378].

К.Д.Ушинський, будучи знавцем трьох іноземних мов: англійської, німецької та французької, великого значення надавав володінню іноземними мовами, тому що воно дає можливість “повного, самостійного, різнобічного та гармонійного розвитку людини”. Він вважав, що в Україні недостатньо вивчають мови, навіть там, де практично їх знають. У зв’язку з цим Ушинський у статті “Рідне слово” [10:132-133] пропонує програму дій, котра сприятиме, з одного боку, кращому вивченню іноземних мов, а з іншого – вкаже правильне місце цим мовам відносно рідної. Ця програма містить наступні п’ять пунктів:

1. Цілі вивчення іноземної мови.

К.Д.Ушинський наголошував, що іноземні мови можуть вивчатися з різною

метою.

Головною метою вивчення кожної іноземної мови має бути обізнаність з літературою того народу, мову якого вивчають. Другою метою є надати засіб логічного розвитку розумові, проводити розумову гімнастику, для якої варто займатися вивченням латинської та грецької мов, а знання англійської та німецької забезпечить повноцінне вивчення багатств літератури західних народів. Того, хто вивчає іноземну мову, вводять переважно в логіку мови і примушують розум в наслідуванні великих зразків літератури. По-третє, іноземні мови повинні вивчатися як засіб словесно або листовно вступити в стосунки з людьми тієї нації, мову якої ми вивчаємо. При цьому вся увага звертається на практичну навичку, на правильність вимови, на граматичну правильність, влучність і загальноживаність фрази, а не на її зміст. І, по-четверте, для того, щоб розмовляти або листуватися цією мовою зі своїми земляками, які володіють практично тими ж самими іноземними мовами [6:334].

2. Терміни початку вивчення іноземної мови.

Щодо питання про те, коли доцільніше починати вивчення іноземної мови, завжди існувало дві точки зору. Прихильники першої точки зору вважали за потрібне починати навчання іноземної мови раніше, коли особливо легко відбувається механічне запам'ятовування навчального матеріалу. Цієї точки зору дотримується і більшість сучасних методистів (О.Б.Бігич, Т.В.Бабенко, І.М.Верещагіна, М.В.Денисенко, О.О.Коломінова, Г.В.Рогова, С.В.Роман, О.М.Шацьких та ін.). Молодший шкільний вік, на думку вищезгаданих методистів, а також психологів (П.П. Блонського, Б.В. Беляєва, І.О. Зимної, І.Ю. Кулагіної, Г.О. Люблінської, В.С. Мухіної, О.В. Скрипченка), є найкращим віковим періодом для навчання іноземної мови завдяки сензитивності, гнучкості мислення учнів, яскраво вираженим здібностям до чіткої імітації та потребі у спілкуванні.

Згідно з результатами досліджень вищезгаданих психологів, більшість учнів до кінця молодшого шкільного віку в змозі усвідомлювати закономірності системи мови і формувати лінгвістичні поняття, що є однією з умов успішного вивчення іноземної мови. Тому ефективність навчання іноземної мови у початковій школі буде тим вища, чим раніше до процесів неусвідомленого засвоєння мови будуть підключені процеси її свідомого засвоєння.

Прихильники ж другої точки зору вважали, що перш, ніж починати вивчати іноземну мову, варто оволодіти мисленням рідною мовою. К.Д.Ушинський дотримувався другої точки зору. В основу всього процесу навчання він кладе розумовий розвиток дитини і тому надає великого значення рідній мові. На його

думку, вивчення іноземних мов не повинно ніколи починатися надто рано і аж ніяк не раніше того, поки буде помітно, що рідна мова пустила глибоке коріння в духовну природу дитини. Встановити якийсь загальний строк щодо цього не можна. З однією дитиною можна починати вивчення іноземної мови в 7 або 8 років (ніколи раніше), з іншою в 10 і 12; з дітьми, що мають занадто слабку сприйнятливність, краще не починати ніколи: іноземна мова тільки придушить остаточно й без того слабкі їх здібності [10:132].

3. Послідовність вивчення іноземних мов.

Іноземні мови треба вивчати одну за одною, і ніколи дві одночасно.

Вивчення другої іноземної мови, на думку К.Д.Ушинського, слід починати вже тоді, коли в першій дитина набуде достатньої свободи. Прагнення до систематичності в статутах спонукало запровадити в більшій частині тодішніх навчальних закладів одночасне і цілком паралельне вивчення двох іноземних мов; але наслідки виявляються найсумнішими: діти закінчують навчальний заклад із знанням деяких граматичних форм та кількох сот слів з обох нових мов. Адже знання мови тільки тоді міцне, коли людина, принаймні, починає цією мовою читати досить вільно, в іншому випадку воно зовсім не корисне. На нашу думку, краще обмежитися вивченням однієї мови, використавши для цього весь час, недостатній для вивчення двох мов, краще знати одну іноземну мову, ніж не знати двох.

4. Темп вивчення мов та розподіл годин.

Вивчення тієї чи іншої іноземної мови повинно відбуватися якнайшвидше, бо в цьому вивченні ніщо не є таким важливим, як безперервні справи та повторення, що запобігає забуванню.

На початкове вивчення іноземної мови треба призначати від 6 до 8 годин на тиждень, якщо ми хочемо цим вивченням досягти позитивних результатів, а не забрати даремно час у дитини. Під час початкового вивчення будь-якої іноземної мови є завжди певні труднощі, які якомога швидше повинна подолати дитина. І коли вона почне вже дещо розуміти й читати хоч які-небудь легенькі речі, тоді заняття стає для неї приємним; тоді вже не треба ні багато часу, ні багато зусиль, щоб підтримувати й розвивати в ній далі набуте знання, і можна перейти до такого самого ретельного вивчення другої іноземної мови. Навчання має бути спрямоване на досягнення певної мети, а не тільки на виконання заданої програми.

5. Місце рідної та іноземних мов та їх взаємовідношення.

Чим ретельніше вивчають з дітьми іноземну мову, тим ретельніше мають вивчати з ними водночас рідну: тільки цим можна паралізувати неминучу шкоду, що виникає для душевного розвитку дитини від посиленних початкових занять

іноземною мовою. Як тільки дитина набуває можливості розуміти досить вільно щонебудь неважке іноземною мовою, то негайно треба скористатися з цього знання для вивчення рідної мови в перекладах з іноземної мови на рідну під керівництвом вчителя; а вивчення рідної мови в народній літературі, в народних піснях, у творах народних письменників, у живому народному мовленні повинно завжди протидіяти чужим елементам і перетворювати їх у національний дух.

Але, однак, це не означає, що К.Д.Ушинський виступав проти досконалого володіння іноземною мовою. Він виступав за те, аби вивчення іноземної мови не зашкодило рідній мові і у зв'язку з цим пропонує починати вивчення іноземної мови не раніше 12-річного віку. К.Д.Ушинський заперечував граматико-перекладний метод і казав, що “починати навчати мови з відсторонених граматичних правил є шляхом неприродним” [8:301-302]. Хоча, між іншим, правильному викладанню граматики він надавав великого значення.

Але в той час, коли натуральний метод, котрий називали німим методом, за підтримки офіційної педагогіки витіснив із вжитку рідну мову, Ушинський не лише виступав на захист рідної мови, але разом з тим обґрунтував необхідність побудови вивчення іноземної мови на основі рідної, відвівши належне місце перекладному методу. Одночасно він наголошує на поєднанні перекладного методу з іншими методами, поклавши в основу викладання перш за все принцип свідомості.

Погляди К.Д.Ушинського та інших передових діячів того часу справили великий вплив на розвиток змішаного методу [1:28], основні положення якого можна сформулювати наступним чином:

1. Головною метою вивчення іноземних мов є розуміння іншомовної книги.
2. Навчання ґрунтується на порівнянні іноземної мови з рідною.
3. На відміну від прихильників прямого методу представники змішаного методу вважали, що під час навчання іноземної мови необхідно йти від знань до вмінь та навичок.
4. Граматику слід вивчати рідною мовою, вона є не метою, а засобом навчання; представники цього методу вважали, що краще вивчати історію та географію іноземною мовою, аніж відсторонені граматичні явища.
5. Слова необхідно вивчати як у контексті, так і поза ним. У контексті – для створення прямих асоціацій і поза контекстом – для більш міцного запам'ятовування.

Варто зазначити, що положення змішаного методу дещо не відповідають вимогам сучасності, але час від часу використовуються вчителями.

Окрім того, щодо методики навчання іноземної мови важливою є вказівка

Ушинського на значення фонетичних вправ для засвоєння навичок мови, а також міцного запам'ятовування лексичних матеріалів. “Заучуючи урок, - пише Ушинський, - учень іноді так само беззвучно вимовляє його більш чи менш зрозуміло, і від ступеня цієї чіткості залежить вміння його відповідати потім вголос. Якщо учень лише помітить думку, але не привчить свої голосові органи до потоку звуків, які виражають цю думку, то буде під час відповіді плутатись. А оскільки робота голосових органів є дуже важливою, то таке навчання вголос вкрай необхідне, але, звичайно, навчання взагалі не повинно цим обмежуватись. Особливо важливе таке тренування голосових м'язів під час вивчення іноземних мов” [9:148].

К.Д.Ушинський задається питанням: “Скільки треба знань, почуттів, думок, логіки й навіть філософії, щоб говорити так якою-небудь мовою, як говорить дитина років шести чи семи своєю рідною?” [10:124]. На його думку, ті дуже помиляються, хто думає, що в цьому засвоєнні дитиною рідної мови діє тільки пам'ять: ніякої пам'яті не вистачило б на те, щоб запам'ятати не тільки всі слова якої-небудь мови, а навіть усі можливі сполучення цих слів та всі їхні видозміни; ні, якби вивчали мову самою пам'яттю, то ніколи повністю не вивчили б жодної. Мова, створена народом, розвиває в духові дитини здібність, яка створює в людині слово і яка відрізняє людину від тварини: розвиває дух.

Однак цей незвичайний педагог – рідна мова – не тільки навчає багато чого, а й навчає напрочуд легко, за якимось недосяжно полегшеним методом.

Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не самі лише слова, їх сполучення та видозміни, а безліч понять, поглядів на речі, велику кількість думок, почуттів, художніх образів, логіку й філософію мови, - і засвоює легко та швидко. Так само легко і швидко, на думку К.Д.Ушинського можна навчити дитину іноземної мови ще й отримати від цього таку ж користь, оскільки іноземні мови є результатом багатовікового духовного життя певних народів [10:125]. Коли дитина з ранніх років говоритиме якою-небудь іноземною мовою, то її душевний розвиток від цього нічого не втратить, а можливо ще й виграє. Маленький француз, англієць, італієць черпають точно такий же скарб, а можливо й більший, із своїх рідних мов, як українець зі своєї. Все цілком логічно: якщо українська дитина, говорячи з ранніх років французькою чи німецькою мовами, буде поставлена в те ж саме середовище, в яке поставлений маленький француз чи німець, то немає сумніву, що її духовний розвиток ітиме тим же шляхом.

Саме мова є органічним витвором народної думки й почуття, в якому виявляються результати духовного життя народу, саме в мові народу відбивається особливий характер, саме мова є найкращою характеристикою народу. Легка,

щебетлива, гостра, весела, чемна до зухвалості, пурхаючи, як метелик, мова француза; важка, туманна, заглиблена сама в себе, розрахована мова німця; ясна, стисла, уникаюча всякої неточності, безпосередньо прямуюча до діла, практична мова британця; співуча, блискотлива, барвіста, образна мова італійця; нескінченно струмуюча, схвильована внутрішнім почуттям піднесення і зрідка переривана гучними сплесками мова слов'янина, - краще всіх можливих характеристик, краще самої історії, в якій інколи народ мало бере участі, знайомлять нас з характерами народів, що створили ці мови.

Як зазначає К.Д.Ушинський у своїй статті “Рідне слово” мова для дитини є тлумачем і природи, і життя, і ставлення до людей; це та тонка атмосфера, крізь яку дитина все бачить, розуміє й почуває. Такою атмосферою може стати й іншомовне слово за умови, якщо, по-перше, це слово знайде в організмі дитини вже підготовлений для себе рідний ґрунт; по-друге, якщо дитина буде зовсім перенесена в середовище того народу, крізь мову якого відкрився їй світ божий, і, по-третє, якщо дитині трапиться жити й діяти серед того народу, мова якого замінила їй мову батьківщини [10:126]. Але, коли мова, якою починає говорити дитина, суперечить її природженому національному характеру, то ця мова ніколи не матиме такого сильного впливу на її духовний розвиток, який мала б рідна їй мова; ніколи не проникне так глибоко в її дух і тіло, ніколи не пустить такого глибокого, здорового коріння, яке обіцяло б багатий, пишний розвиток. А якщо дитина зростає в сім'ї, де батьки розмовляють якоюсь іноземною мовою, створюючи у своєму домі іншомовну атмосферу, то замість справжнього та багатого джерела їй пропонується джерело мізерне й підроблене. К.Д.Ушинський стверджує, що “дух мови, якою дитина розмовляла від народження, дух народу, що створив ту мову, пустить глибоке коріння в її душу, ввійде в її плоть і кров, і народна мова знайде ґрунт уже зайнятий і не витіснить чужого коріння, бо, за незмінним психологічним законом, усяке враження, яке першим займає місце, лягає глибше за всі інші” [10:128]. Але ще гірше вийде, якщо дитина почне говорити кількома мовами, так що жодна не займе для неї місця природної мови.

К.Д.Ушинський відстоював право дітей навчатися своєю рідною мовою. “Право навчатися рідною мовою – це вимоги розуму, це – вимога людяності. Що дітей починають учити тією самою мовою, якою вони говорять удома, це, без сумніву, не тільки дуже розумно, а й не менш гуманно”, - писав Ушинський [11:20]. Його обурювало те, що діти українського народу царизмом позбавлялися можливості здобувати знання мовою українською. “Мало успіху матиме та школа, - як зазначав К.Д.Ушинський, - в яку дитина переходить з дому, мов із раю в пекло, і з

якої вона біжить додому, мов із темного пекла, де все темне, чуже й незрозуміле, у світлий рай, де все ясне, зрозуміле й близьке серцю; і майже таке враження повинна справляти школа на дитину українця, коли вона починає відвідувати це чудне місце, в якому одному в цілому селі й говорять незрозумілою мовою” [11:20].

Отже, завданням сучасної школи, сучасного методиста й вчителя іноземної мови є створити той світлий рай, куди б дитина йшла з бажанням, впевненістю, гордістю та прагненням до знань.

Підсумовуючи все вищесказане, слід відмітити глибокий внесок великого педагога К.Д.Ушинського у розвиток сучасної педагогіки та методики викладання іноземних мов у початковій школі. Дидактичні принципи (принцип постійної розумової діяльності, наочності, систематичності, міцності, уважності учнів на уроці), відстоювані ним, а також цілі та основні положення методики навчання іноземних мов молодших школярів, пронизані принципами народності, моральності та свідомості, покладені в основу розвитку сучасної науки. Як зазначав К.Д.Ушинський, дитина мислить, сприймаючи навколишній світ, формами, фарбами, звуками та відчуттями взагалі [6:106], і вчитель, забезпечуючи таке навчання дитині, сам проникає у світ дитячого мислення, він починає жити світом дитини.

Педагогічні ідеї К.Д.Ушинського мали значний вплив на розвиток прогресивної думки багатьох народів світу. Його ідеї продовжували П.Грабовський, Леся Українка, І.Франко, М.Коцюбинський. Великими шанувальниками і послідовниками його вчення в Україні були: С.Х.Чавдаров, В.О.Сухомлинський, Х.Д.Алчевська, та багато інших визначних діячів.

Література:

1. Ведель Г.Е. Из истории методов преподавания иностранных языков. – Воронеж, 1979. -56с.
2. Лордкипанидзе Д.О. Педагогическое учение К.Д.Ушинского. – 2-е изд.– М., “Просвещение”, 1950.
3. Раушенбах В.Э. Краткий обзор основных методов преподавания иностранных языков с I по XX век. – М., “Высшая школа”, 1971. – 112с.
4. Ушинский К.Д. Педагогическая поездка по Швейцарии. Письмо четвёртое. Элементарные, секундарные и высшие классы. Собр. соч., Т.3. – М.-Л., “Просвещение”, 1948.
5. Ушинский К.Д. Педагогическая поездка по Швейцарии, Собр. пед. соч., Т.1., - М., “Просвещение”, 1948.
6. Ушинский К.Д. Избранные педагогические произведения/ Предисл.

В.Я.Струминского/. – М., “Просвещение”, 1968. – 557с.

7. Ушинский К.Д. “Родное слово”, Собр. пед. соч., Т.1. – К., “Рад. школа”, 1954.

8. Ушинский К.Д. Собр. соч. Т.11. - М., “Просвещение”, 1948.

9. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания, Собр. соч., Т.1.- М., “Просвещение”, 1948.

10. Ушинський К.Д. Твори. В 6-ти томах. Т.3. – К., “Рад. школа”, 1954.

11. Чавдаров С., Даденков М. К.Д.Ушинський – К., “Рад. школа”, 1945.

The article deals with the main K.Ushyns'kyi's ways of looking at the development of the teaching foreign languages and their influence on today's teaching foreign languages in primary school. Main goals and principles of teaching young learners a foreign language are also given.

Key words: a foreign language, a methodic, teaching, ways of looking, sequence, primary school, principles, the mother tongue, tempo, terms, goals.

Відомості про автора статті:

Мірошник Ірина Василівна

Місце роботи та посада: викладач кафедри іноземних мов та методики їх викладання у початковій школі, Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка

Адреса: м.Чернігів, вул. К.Цеткін, 7, кв. 2

Тел.: 8(04622)38264

Тема статті: **“Погляди К.Д.Ушинського на методику викладання іноземних мов у початковій школі”**

